

Magyar Nemzeti Tanács

Национални савет мађарске националне мањине • Nacionalni savet mađarske nacionalne manjine

National Council of the Hungarian Ethnic Minority

Szabadka / Subotica, 2012. június 14-én

Iratszám / Ev. broj: MNT-000950/K/2012 - J/114/1

Az 1941–1948-as időszakra vonatkozó szerbiai levéltári kutatások és visszaemlékezés-gyűjtés

Az 1941–1948-as időszakra vonatkozó szerbiai levéltári kutatások és visszaemlékezés-gyűjtés című projekt célja a magyar–szerb megbékélés elősegítése, a közös nemzeti múlt teherátvitelének felszámolása, mégpedig a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság 2011. január 6-án elfogadott programjának megfelelően: feltárni a magyar lakosság ellen 1944–1948 folyamán a Vajdaság településein elkövetett gyilkosságok és más megtorló intézkedések levéltári forrásait, összeállítani az áldozatok minél teljesebb névsorát, valamint rögzíteni, feldolgozni és archiválni a múlt század negyvenes éveire vonatkozó visszaemlékezéseket, emlékeket.

A magyar állam a projekt finanszírozására összesen 18 250 000 forintnak megfelelő dinárösszeget, azaz 6 052 793,13 dinárt biztosított. A munkálatok kereteit a vegyes bizottság társelnökeinek közös nyilatkozata, valamint a Magyar Nemzeti Tanács elnökének és a MTA Történettudományi Intézete mint kutatási háttérintézmény igazgatójának a 2011. május 31-én Szabadkán aláírt, MNT-000667/K/2011-E/118/1. számú megállapodása határozta meg. E dokumentum szerint a Magyar Nemzeti Tanács és a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete arról állapodott meg, hogy „a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság 1941–1948-as időszakra vonatkozó kutatásainak keretében a Szerbiában folytatandó levéltári kutatásokat és visszaemlékezés-gyűjtést szervezetileg a Magyar Nemzeti Tanács fogja össze, mint a szerbiai magyarság kulturális autonómiájának legfőbb szerve. A Magyar Nemzeti Tanács a kutatások és a gyűjtés feladatainak közvetlen ellátására az általa alapított, zentai székhelyű Vajdasági Magyar Művelődési Intézetet kéri fel.” A Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság elkötelezte magát a kutatási feltételek biztosítása mellett; Magyar Tagozata ezen kívül vállalta a folyamatos szakmai konzultációkat, a levéltári és néprajzi kutatások módszertani kérdéseit tárgyaló konferenciák megszervezését, valamint a kutatásokról készülő zárójelentés szakmai értékelését.

A levéltári kutatások a Vajdasági Levéltárban 2010 decembere, a többi országos levéltárban 2011 augusztusa, míg a regionális (volt járási) levéltárakban 2012 januárja óta folynak több mint 20 levéltári szakember bevonásával. Az áldozatok adatait tartalmazó adatbázisba 2012. május 31-éig összesen 11 427 áldozat adata került; közülük 5087-en magyarok, 5159-en németek, 188-an szerbek, 83-an horvátok voltak, míg 910 személy esetében nem sikerült azonosítani a nemzetiségi hovatartozást. Az eddig feltárt dokumentumok tanúsága szerint az ítélet nélkül vagy bírói ítélettel végrehajtott kivégzések 124 bácskai, 128 bánági és 106 szerémségi településen zajlottak le.

A regionális levéltárakban eddig 1947 áldozat nevét sikerült azonosítani. Közülük 849 személy 1944. szeptember 12-e előtt, míg 1098 e dátum után esett áldozatul. 51 levéltári fond kb. 400 iratfolyóméternyi anyagát tudtuk szűrőpróbamódszerrel megvizsgálni, amiből a kutatásban részt vevő levéltárosok 131,11 iratfolyóméternyi szálát, főként rendezetlen, eddig egyáltalán nem kutatott anyagot tételesen is átnéztek. A munkát nagymértékben segítette az, hogy a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság biztosította azt a kutatómunkához szükséges politikai légkört, amelynek eredményeként a kutatók hozzáférhettek a korábban nehezen megkapható levéltári állagokhoz is. Megkönnyítette a munkát a 2010 decembere óta az akadémiai bizottság illetékes vezetőivel tartó folyamatos szakmai konzultáció is, továbbá a bizottság és a Magyar Nemzeti Tanács közösen rendezett szabadkai levéltáros-kutatói fóruma 2011. február 12-én, valamint a novemberben megindult szervezett kutatásban részt vevők szakmai vitanapja 2012 januárjában Újvidéken, majd május közepén és június elején Zentán. Előrevitte a kutatásokat az akadémiai bizottság kiadásában megjelent középszintű levéltári ismertető a regionális levéltárak állagairól, amelyet Fodor István zentai főlevéltáros állított össze.

A kutatások gyakorlati haszna máris megmutatkozik, hiszen a rehabilitációs és vagyonszármaztatási ügyekben a közreműködő levéltárak az eddiginél jóval hatékonyabban tudják az ügyfeleket kiszolgálni. A kutatások járulékos eredményének tekinthetjük azt is, hogy a szegedi székhelyű Csongrád Megyei Levéltár és a Zentai Történelmi Levéltár *A titói Jugoszlávia levéltári forrásai* című kiadványsorozatának első köteteként 2011-ben megjelentette Molnár Tibor *A Zentai Városparancsnokság válogatott iratai (1944–1945) – Odabrani spisi Komande grada Senta (1944–1945)* című kétnyelvű forrásgyűjteményét, továbbá a sorozat második kötetét *Fondjegyzék a Bánát, Bácska és Baranya katonai közigazgatása tanulmányozásához – Spisak fondova za proučavanje Vojne uprave za Banat, Bačku i Baranju* címmel 2012-ben. Az első kötet a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság magyar tagozatának a közreműködésével jelent meg.

A levéltári kutatómunka koordinálását Mezei Zsuzsanna újvidéki levéltáros és Fodor István zentai levéltár-igazgató, levéltári tanácsos végezte szakértők bevonásával.

Az 1941–1948-as időszakra vonatkozó visszaemlékezés-gyűjtés – ismertebb nevén oral history – első szakasza minden objektív nehézség ellenére sikeresnek tekinthető: olyan mennyiségű (200 órányi) és tartalmú interjúkat, visszaemlékezéseket hozott a felszínre, amelyek lehetővé teszik a korábbi (téves) gyakorlattal való szakítást, amikor az eseményeket kizárólag az áldozat vagy a győztes szemszögéből láttatták. A harminckét településen százötven adatközlőtől összegyűjtött kétszáz órányi anyag első ellenőrzése alapján csaknem

kétezer gépelt oldalnyi szövegmennyiség várható további feldolgozásra, bizonyos részei pedig publikálásra. Az anyag némely része személyiségi jogokat sért, másik része pedig akár vádiratként is felhasználható, ezért hasznosításakor további elvi-módszertani kérdések tisztázására van szükség.

Az egy évre tervezett kutatás és feldolgozás ideje rövidült, mivel a támogatás csak novemberben érkezett meg, ezért a publikálás az előirányozottnál képest már az elején torzulást szenvedett, de nagymértékben hátráltatta a terepi munkát a január-februári zord és havas időjárás is. A szűkített időhatárok ellenére is sikerült a tervezett tevékenységi sorrendet betartani és megvalósítani.

A módszertani kérdések megvitatása az akadémiai vegyes bizottság 2011. március 25-ei budapesti oral history-konferenciájával kezdődött, amelyen ismertetettük az egész kutatásra vonatkozó elképzeléseinket. Ezután a terepi munka koordinálására került sor, ami többek között a terepen történő koordinációs és módszertani kérdések megvitatását is jelentette; ezekre öt helyszínen került sor, mégpedig Újvidéken, Szabadkán, Zentán, Zomborban és Kishegyesen. Ennek hozadéka lett, hogy az emlékezetgyűjtés munkájába több mint húsz gyűjtő kapcsolódott be, és 200 órányi hangzó anyagot sikerült elektronikusan rögzíteniük és dokumentálniuk; a gyűjtött anyag kétharmada már gépelt és szöveggondozott formában a kutatók rendelkezésére áll.

Az emlékezetkutatásunk célja a múlt század negyvenes éveire vonatkozó visszaemlékezések és emlékek interjúk útján történő rögzítése és archiválása, majd pedig feldolgozása volt. Az elsődleges feladat az átélt események emlékeinek, illetve családi és közösségi emlékezetből táplálkozó szövegeinek rögzítése. Emellett szándékunkban áll még a korszakhoz kapcsolódó egyéb emlékek (ruhák, fényképek, levelek, naplók, hivatalos iratok stb.) összegyűjtése, archiválása (digitalizálása) is. A kutatás kiegészíti és segíti a levéltári feltáró munkát is. Az emlékezetkutatás vezetője *dr. Papp Árpád* néprajzkutató, kulturális antropológus volt.

A **kutatómunka előrelendítése** érdekében a Vajdasági Magyar Művelődési Intézetben a gádori, a körtési és a járeki anyakönyvi kerületek halotti anyakönyveit (összesen 4179 oldalt), továbbá a rezsőházi, a szépliget-i és a körtési táborok áldozatainak katonjait (13 133 személy adatait) digitalizáltuk. Az 1944–1945-ös kutatásokkal kapcsolatos kiadványok közül csaknem félszáznak (kb. 8000 oldal) és több mint ezer, a témával foglalkozó újságcikknek, tanulmánynak az elektronikus feldolgozása is befejeződött. Matuska Márton, Mojzes Antal és Sinkovics Ferenc témával kapcsolatos teljes kutatási dokumentációját is sikerült digitalizálni, de segítséget kapott Forró Lajos és Molnár Tibor tanulmányíró is *Tragikus emberi sorsok 1944-ből a partizán iratok tükrében* című kéziratuk első részének a megírásához a levéltári kutatómunka költségeinek részfinanszírozásával. Kutatási támogatásunk segítségével jelenik meg Silák Mária *Emlékeim (Szép és szomorú Szabadkám)* című önéletírása is.

A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Nemzetpolitikai Államtitkársága és a Bethlen Gábor Alap által támogatott projektumba 57 szakember kapcsolódott be, mégpedig név szerint: Bába Rózsa múzeumi szakmunkatárs, Balogh Andrea néprajzi gyűjtő, Bauerfeind Zoltán ügyintéző, Boja Patyi Sarolta néprajzi gyűjtő, Boroš Nada levéltáros, Bugarszki Anasztázia helyismeret-kutató, Burány Katalin néprajzkutató, Crnjaković Nikola levéltáros, dr. Cvetković Srdan levéltáros, Cservenák Pál helyismeret-kutató, Dankó István ügyintéző.

Fodor István főlevéltáros, Forró Lajos történész, Garčević Miljan levéltáros, Hegedűs Attila helyismeret-kutató, Hugič Richárd helyismeret-kutató, Hüttenberger Ottó helyismeret-kutató, Ilić Marija levéltáros, Jakus Ágota helyismeret-kutató, Jovanović Ilija helyismeret-kutató, Kazinczy Diana helyismeret-kutató, Konček Róbert gépiró, Kopasz Szabolcs informatikus, Kopasz Zsolt informatikus, Kulcsár Sarolta helyismeret-kutató, Lennert Tímea helyismeret-kutató, Liker Mario helyismeret-kutató, Mačković Papp Mária helyismeret-kutató, Mačković Stevan levéltáros, Marinković Zorica levéltáros, Mák Ferenc bibliográfus, Matuska Márton újságíró, közíró, helyismeret-kutató, dr. Mészáros Zoltán főlevéltáros, Mezei Zoltán informatikus, Mezei Zsuzsanna levéltáros, Mikus Anita helyismeret-kutató, Molnár István helyismeret-kutató, Molnár Tibor levéltáros, Nagy Abonyi Valéria helyismeret-kutató, Nagy Rozália levéltáros, dr. Papp Árpád néprajzkutató, kulturális antropológus, Papp Zoltán János szerkesztő, helyismeret-kutató, Pásti Kornélia helyismeret-kutató, Pavlović Momčilo levéltáros, Slavković Bodica helyismeret-kutató, Pósa Károly helyismeret-kutató, Rind Melitta néprajzkutató, Stanić Slobodan levéltáros, Stella Szonja Ilona bölcész, helyismeret-kutató, Surányi Attila informatikus, Szakálas Zsolt helyismeret-kutató, Szűgyi Ferenc néprajzkutató, Tomik Nimród helyismeret-kutató, Tóth Ambrus helyismeret-kutató, Tóth Katalin helyismeret-kutató, Vázsonyi Csilla helyismeret-kutató és Veljkovski Jugoslav levéltáros.

Nekik köszönhetően sikerült:

- 614,25 iratfolyóméternyi anyagot átnézni és részben vagy teljesen feldolgozni,
- a sajtóbibliográfiát összeállítani és internetes közlésre előkészíteni (592 hivatkozás),
- 12 000 percnyi hangzó anyagot összegyűjteni és elektronikus úton rögzíteni,
- 12 000 percnyi hangzó anyag adatleimciet írásban rögzíteni,
- 7704 percnyi hangzó anyagot legépelni,
- 9000 percnyi hangzó anyag gépelt szövegét gondozni,
- az archívumot és az adatbázist kialakítani és fejleszteni,
- a megvásárolt Matuska Márton-archívum iratanyagának áttekintő feldolgozását befejezni és bizonyos tartalmainak részletes feldolgozását elvégezni,
- a *Tragikus emberi sorsok 1944-ből a partizán iratok tükrében* című kiadvány levéltári kutatómunkáját segíteni,
- Silák Mária *Emlékeim* című önéletírása áldozati listáját összeállítani.

A kutatást vezető koordinátorok és szakmunkatársak (Boroš Nada, dr. Cvetković Srđan, Dankó István, Fodor István, Garčević Miljan, Mačković Stevan, Matuska Márton, Mezei Zoltán, Mezei Zsuzsanna, Nagy Rozália, Papp Árpád, Stanić Slobodan, Stella Szonja Ilona) kutatómunkájuk során összesen 14 239 kilométert tettek meg saját személygépkocsijukkal.

A kutatások első szakaszának lezárulása után az eredmények és az adatok nyilvánosságát külön honlap (<http://martirium.vmmi.org/>) és adatbázis segíti majd, amelyeknek

próbaüzemlése már javában folyik. A kutatási beszámoló tartalmi részét és a kutatásokat a Szerb–Magyar Akadémiai Vegyes Bizottság magyar tagozata írásban értékelte és szakmai szempontból azokat „korrektnek” tartotta és „nagyra értékelte”.

Szabadka, 2012. augusztus 14.

Hajnal Jenő igazgató
Vajdasági Magyar Művelődési Intézet

Korhcz Tamás elnök
Magyar Nemzeti Tanács

